

УДК 327.8-049.5:551.583

DOI dx.doi.org/10.30970/vir.2018.44.0.7793

ВЗАЄМИНИ ІРАКСЬКОГО КУРДИСТАНУ ІЗ ТУРЕЦЬКОЮ РЕСПУБЛІКОЮ ПІСЛЯ 2003 РОКУ: ЧИННИКИ СТРАТЕГІЧНОГО ЗБЛИЖЕННЯ ТА ОСНОВНІ ПРОТИРІЧЧЯ

Кадір Асо Араз

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000, тел. 032-239-40-62,
email: asoaraz96@gmail.com*

Висвітлено розвиток взаємин Іракського Курдистану із Турецькою Республікою після 2003 р. Встановлено, що реорганізація Іраку у федеральну державу дала курдській автономії, Регіону Курдистан, нові можливості для соціального, політичного та економічного розвитку, у тому числі і можливість будувати власні взаємини із сусідніми країнами.

Констатується, що відносини з Турецькою Республікою стали одним з найважливіших напрямів міжнародної діяльності РК. Початкове негативне ставлення Анкари до змін у політичному статусі Іракського Курдистану визначалося насамперед побоюванням, що політичні досягнення курдів в Іраку можуть активізувати курдський рух у самій Туреччині. Проте у ситуації, що змінилася, турецьке керівництво зробило ставку на повномасштабний розвиток взаємин із курдською автономією, прагнучи зробити її інструментом своєї політики на Близькому Сході, а не потенційною загрозою для турецьких інтересів. Її стрижнем стало економічне просування Туреччини у Регіоні Курдистан, насамперед співпраця із курдським урядом у галузі енергетики.

Показано, що у контексті нової амбітної стратегії Туреччини на Близькому Сході, її прагнення стати ефективним посередником у конфліктах та привабливим економічним партнером, дружньо налаштований щодо Анкари Іракський Курдистан мав бути важливим чинником турецького впливу в Іраку у цілому. Ербілю партнерство з Туреччиною дало можливість забезпечити незалежне від центральної влади джерело доходів, і стало для курдів сильним аргументом у численних суперечках із Багдадом.

З'ясовано, що у взаєминах із Туреччиною Іракський Курдистан, що не має доступу до моря, виявився набагато слабшим та залежним партнером. Контроль Анкари над нафтопроводами з території РК є критично важливим для економіки курдської автономії. Можливість появи незалежного Іракського Курдистану сприймається в Анкарі як неприйнятний сценарій, що загрожує небезпечним чином розхитати ситуацію у Туреччині та на цілому Близькому Сході. Попри це, сьогодні уся сукупність факторів, що зумовили попереднє зближення Іракського Курдистану та Туреччини, залишається актуальною. «Червоною лінією» та головним викликом для неї є прагнення курдів створити власну незалежну державу.

Ключові слова: Іракський Курдистан; Туреччина; зовнішня політика Туреччини; зовнішня політика Іракського Курдистану; енергетична галузь; референдум про незалежність Іракського Курдистану.

Постановка проблеми. Військовий розгром режиму Саддама Хусейна навесні 2003 р. та окупація Іраку військами американсько-британської коаліції стали передумовою державно-політичної реорганізації країни та набуття курдською автономією нового політичного статусу. В умовах слабкості

центральної влади і загальної нестабільності в Іраку Регіон Курдистан прагнув посилити свої позиції, розвиваючи власні, значною мірою незалежні від Багдада взаємини із сусідніми країнами. Стосунки з Туреччиною, однією з найвпливовіших держав регіону, що безпосередньо межує з Іракським Курдистаном, природним чином увійшли до пріоритетних напрямів політики Ербіля. З іншого боку, курдська автономія в Іраку посіла важливе місце й у стратегічних розрахунках Анкари. Реальний розвиток взаємин між ними визначився сполученням низки суперечливих чинників та інтересів. У вересні 2017 р. референдум щодо незалежності в Іракському Курдистані викликав гостру кризу у турецько-курдських стосунках, яка виразно виявила неоднозначний характер партнерства Ербіля з Анкарою. Сьогодні напружена ситуація навколо Іракського Курдистану спонукає до критичного аналізу чинників, результатів та протиріч цього партнерства, що є важливим елементом ситуації на Близькому Сході загалом, вимагає оцінки його можливих перспектив.

Аналіз останніх публікацій. В українській спеціальній літературі тема розвитку взаємин Іракського Курдистану з Туреччиною після 2003 р. досі не знайшла цілісного висвітлення. Лише окремі її аспекти порушувалися на маргінесі публікацій, автори яких зверталися до широкого кола різних питань міжнародних стосунків Туреччини. Зокрема, аналіз загальних засад та особливостей зовнішньої політики Турецької Республіки на початку ХХІ ст., у контексті якої формувалася і стратегія Анкари щодо Іракського Курдистану, подано у статтях О. Мощенка [8], Н. Мхитарян [10], М. Алієва [1]. У публікації, сфокусованій на проблемі американсько-турецьких відносин на початку ХХІ ст., питань турецької політики щодо іракських курдів торкнувся М. Ратніков [12]. Всебічним ґрунтовним дослідженням сучасної зовнішньої політики Туреччини на Близькому Сході є дисертація О. Мощенка, проте питання стосунків Анкари та Ербіля згадано у ній лише побіжно [8]. У публікації А. Худолія міститься детальний аналіз низки англомовних, українських та російських публікацій, що стосуються зовнішньополітичного курсу Анкари на Близькому Сході [18].

Значну увагу взаєминам Анкари та Ербіля приділено в англомовній літературі. Зокрема, розлогий та різнобічний аналіз нової турецької стратегії щодо Іракського Курдистану, яку після приходу до влади реалізовували Партія справедливості і розвитку та її лідер Р. Ердоган, міститься у публікації американського дослідника Г. Баркі [20]. Розвиток стосунків Туреччини з курдською автономією в Іраку, у тому числі в енергетичному секторі, висвітлював також американський дослідник Курдистану Д. Романо [22]. До проблеми прав курдів у контексті прагнення Туреччини приєднатися до ЄС зверталися К. Йїлдіз та М. Мюллер, зокрема, автори писали про турецькі військові операції проти загонів Робітничої партії Курдистану на території Іракського Курдистану та позицію Ербіля щодо цього [25].

Окремі моменти стосунків Туреччини з Іракським Курдистаном висвітлюються у публікаціях російських дослідників, автори яких аналізують різні проблеми зовнішньої та внутрішньої політики Туреччини. Зокрема,

ідеологічні та прагматичні виміри новітньої близькосхідної стратегії Туреччини визначено у статті відомого тюрколога І. Свістунової [13]. Ця ж дослідниця, у рамках свого аналізу широкого спектра питань турецько-іракських взаємин, висвітлювала також питання економічного просування Туреччини в Регіоні Курдистан, у тому числі їхню співпрацю в енергетичній галузі [15]. Роль курдського чинника у зовнішній політиці Анкари незабаром після падіння режиму С. Хусейна у 2003 р. висвітлював В. Єгоров [6]. До проблеми курдсько-турецьких взаємин у Туреччині зверталися К. Вертяєв та П. Шликов, у зв'язку з чим торкнулися окремих моментів стосунків Анкари з курдами в Іраку [3; 19]. У монографії авторитетного російського дослідника Курдистану Н. Мосакі висвітлено, серед іншого, питання про розбіжності між США і Туреччиною у їхній політиці щодо Іракського Курдистану [7].

Метою статті є всебічний аналіз розвитку взаємин Туреччини та Іракського Курдистану після 2003 р., визначення його основних чинників, здобутків та проблем, оцінка можливих перспектив.

Виклад основного матеріалу. Головним чинником, який визначав політику Анкари щодо Іракського Курдистану безпосередньо після краху режиму С. Хусейна, була проблема курдської меншини у самій Туреччині. Саме у цій країні мешкає найбільша кількість курдів – за різними, дуже відмінними даними, від 14 до 25 мільйонів. Від моменту утворення на руїнах Османської імперії Турецької республіки політика турецької влади щодо «турецьких» курдів протягом десятиліть мала відверто асиміляторський та репресивний характер. Туреччина офіційно не визнавала існування на своїй території окремого курдського етносу, натомість називаючи курдів турецькою субетнічною групою, «гірськими турками». Кілька курдських повстань жорстоко придушили. З огляду на характер взаємин зі «своїми» курдами, турецьке керівництво завжди побоювалося, щоб політичні досягнення курдів в Іраку не стали стимулом для активізації курдської меншини у Туреччині.

Якісний зсув у політичному становищі та перспективах розвитку для курдів в Іраку після 2003 р., нові можливості для зростання рівня політичної автономії Іракського Курдистану, а тим паче ймовірність (хоча б й гіпотетична) утворення незалежної курдської держави у Південному Курдистані, викликали чимале занепокоєння в Анкарі. Ще у лютому 2003 р. турецький міністр закордонних справ в уряді Абдулли Гюля Яшар Якіш заявляв, що Туреччина не хоче, щоб існуюча курдська автономія в Іраку посилювалася, або щоб Ірак перетворювався на федерацію, чи Іракський Курдистан став незалежним [25, с. 129]. Анкара також виступала категорично проти приєднання до курдської автономії Кіркука [7, с. 35]. Втім, адміністрація президента Дж. Буша під час вторгнення США в Ірак виходила з необхідності збереження територіальної цілісності цієї країни, у чому запевняла і своїх турецьких партнерів.

Попри усі свої заперечення, Анкара після 2003 р. загалом мала погодитися із новим статусом курдської автономії у федералізованому Іраку. У ситуації, що змінилася, протягом кількох років турецька політика щодо курдів в Іраку зазнала глибокої трансформації. Йшлося про перехід від стратегії стримування

та тиску на курдську автономію до стратегії зближення, розбудови широкомасштабних стосунків як в економічній, так і у політичній сферах.

Важливою передумовою змін стали внутрішньополітичні зміни у самій Туреччині, де після виборів 2002 р. до влади прийшли партія «Справедливість і розвиток» (ПСР) та її лідер Р. Ердоган. Нове керівництво Туреччини озвучило нові масштабні геополітичні амбіції країни. Анкара з початком третього тисячоліття поставила собі за мету домогтися вищого рівня міжнародного впливу, зробити Туреччину ефективним медіатором конфліктів на Близькому Сході, забезпечити ситуацію «нуль проблем» у стосунках із сусідами. Ідеологічні основи нової зовнішньополітичної стратегії сформулював у своїй книзі «Стратегічна глибина» (вона побачила світ 2000 р.) Ахмет Давутоглу, відомий науковець, діяч ПСР, впродовж 2009–2014 рр. міністр закордонних справ Туреччини, а у 2014–2016 рр. голова турецького уряду. Наголошуючи на значенні для Туреччини ісламської традиції та історико-культурної спадщини Османської імперії, А. Давутоглу, оперуючи категоріями геополітики, визначав Турецьку Республіку як «центральну» країну у серці Євразії із множинною ідентичністю, що має спонукати її здійснювати багатовекторну політику. На його думку, Туреччина надто довго була зосереджена на розвитку стосунків із Заходом, на шкоду азійському напрямку зовнішніх взаємин. Натомість вона могла б і має стати активним чинником формування системи стабільності та безпеки на Близькому Сході, на колишніх територіях Османській імперії. Водночас Туреччина, з погляду А. Давутоглу, має потенціал бути не лише регіональним, але й глобальним міжнародно-політичним актором [10, с. 177–178].

Доволі претензійні зовнішньополітичні цілі, поставлені перед Туреччиною за Р. Ердогана, подекуди визначають як «новий османізм». Критики говорять про приховане за миротворчою риторикою бажання домогтися гегемонії Туреччини у Близькосхідному регіоні, «реінкарнувати» Османську імперію у вигляді певної сфери свого виняткового домінування [13, с. 43–44]. Сам А. Давутоглу (хоча він одного разу і говорив публічно про сучасних турків як про «османів») та інші турецькі посадовці, звичайно, відкидають такі підозри. Варто визнати, що аспірації Анкари мали певні передумови та підстави. Довгі роки невтручання у драматичні конфлікти на Близькому Сході, а також відсутність територіальних претензій до сусідніх країн давали Туреччині підстави претендувати на роль ефективного посередника [9, с. 185]. Водночас у 2000-х роках тривале економічне зростання, доволі успішна модернізація перетворили Туреччину на одну з двох економічно найпотужніших ісламських країн (поруч з Іраном, ВВП якого великою мірою визначається продажем вуглеводнів), що дало Анкарі економічний потенціал для збільшення свого міжнародного впливу.

Успіх ПСР та Р. Ердогана на виборах 2002 р. та 2007 р. відбувся в умовах протистояння з військовим керівництвом Туреччини, яке з часів Ататюрка здійснювало визначальний вплив на внутрішню та зовнішню політику Турецької Республіки. Саме кемалістська еліта Туреччини десятиліттями дотримувалася асиміляторської та репресивної стратегії щодо курдів. За визначенням

Д. Романо, вона «розглядала усе, що хоча б віддалено ідентифікувалося з ісламізмом чи курдським націоналізмом, як смертельну загрозу турецькій державі» [22, с. 1]. У своїй основі такий підхід поширювався і на курдську автономію в Іраку, спрямовував зусилля Туреччини на протидію змаганням іракських курдів. Натомість помірковано-ісламістська ідеологія ПСР, яка намагалася дистанціюватися від кемалістського минулого, протиставити ідеології турецького націоналізму концепцію всемусульманського братерства [3, с. 58], відкривала, як здавалося, перспективу порозуміння з курдами.

Зрештою, багаторічна політика силового тиску на курдів у Туреччині не принесла владі бажаного результату, і лідери ПСР усвідомлювали необхідність змін. Уряди Р. Ердогана пішли на помітні поступки вимогам курдів щодо можливості реалізації ними основних громадянських прав і свобод, зробили кроки з легалізації курдської мови та ін. Анкара 2009 р. озвучила свою «курдську ініціативу», проголосила нові кроки з розширення прав курдів. Зокрема, в університетах відкрили відділення курдської мови, в ефірі з'явився курдський телеканал. В умовах економічного зростання чималі державні видатки сприяли помітному покращенню інфраструктури та умов життя у курдських районах [24, с. 4]. Проте значна частина курдів у цей час сприйняла заходи влади як недостатні [19, с. 6]. Заявляючи про відкритість щодо курдів, уряд Ердогана, який зазнавав гострої критики з боку турецьких націоналістичних сил, зокрема, Партії націоналістичної дії, знов вдався до масових репресивних заходів проти звинуваченої у зв'язках із «терористами» Робітничої партії Курдистану (РПК). (Ця ліворадикальна партія, заснована 1978 р., багато років вела збройну боротьбу за незалежність Курдистану). Кількість заарештованих сягнула кількох тисяч [3, с. 55]. Водночас, попри оголошені перемир'я та заклики ув'язненого лідера РПК Абдули Оджалана припинити збройну боротьбу, продовжилися і атаки курдських бойовиків. Зокрема, за деякими даними, під час чергового загострення протистояння влітку–восени 2015 р. від рук бойовиків РПК загинуло 145 турецьких поліцейських та чиновників, а Р. Ердоган заявив про згортання «курдської ініціативи» [24, с. 6]. Попри це, становище курдів у Туреччині за урядів ПСР зазнало якісних змін, а «легальні» курдські політики перетворилися на помітну силу політичного життя у країні.

Зміни у курдській політиці Анкари, хоча і досить неоднозначні, стали однією з передумов зближення між Іракським Курдистаном і Турецькою Республікою. Зауважимо, що на тлі природних національних симпатій курдів в Іраку до курдського населення Туреччини ставлення керівництва Іракського Курдистану до РПК завжди було, принаймні, дуже стриманим, а часом і ворожим. Причинами є, зокрема, лівацька ідеологія цієї партії, своєрідний культ особи Абдули Оджалана, певною мірою, мабуть, й момент прихованого суперництва між ним та Масудом Барзані, незмінним лідером Демократичної партії Курдистану, у 2005–2017 рр. президентом Регіону Курдистан, за неформальний статус першої постаті усього курдського національного руху [22, с. 5]. Війна, яку РПК, визнана терористичною організацією США, головним стратегічним

партнером Іракського Курдистану, вела із турецькою владою, не була співзвучною із цілями та теперішніми методами курдського руху в Іраку. У 1990-х роках чималі сили «пешмерга» курдської автономії брали участь у військових операціях Туреччини проти курдських повстанців з лав РПК, що створили бази у Кандільських горах на півночі Іраку.

Водночас в Ербілі після 2003 р. ніколи не бажали вдаватися до надто рішучих дій проти РПК, що в очах курдського суспільства, безперечно, мало б характер братовбивчої війни, і негативно реагували на відповідні вимоги Анкари. Зокрема, на початку 2007 р., під час значного загострення ситуації на прикордонних територіях, М. Барзані заявляв, що «пешмерга» не братимуть участі у військових заходах проти РПК, і критикував Туреччину за її дії в Іракському Курдистані; як наслідок, у червні 2007 р. турецька прокуратура почала розслідування проти президента Регіону Курдистан (офіційна назва курдської автономії; далі також РК) за підозрою у підтримці РПК [25, с. 134]. Перебування бойовиків РПК на території Іракського Курдистану та контакти із ними представників влади регіону дають курдам в Іраку важелі впливу на курдів у Туреччині, а, отже, і на своїх турецьких партнерів (хоча їхній потенціал не варто перебільшувати). З іншого боку, для Анкари іракські курди стають потенційним чинником стримування курдського руху на своїй території.

Для розвитку стосунків Анкари з Ербілем чималу власну вагу мали і суто економічні чинники, насамперед енергетична галузь. Швидке зростання економіки Туреччини зумовило і постійне збільшення потреби в енергоресурсах, передусім у природному газі, брак якого міг істотно загальмувати важливе для політичних перспектив Ердогана економічне зростання країни [22, с. 2]. У такій ситуації потужні нафтогазові ресурси сусіднього Іракського Курдистану не могли не привернути уваги керманців Туреччини. Хоча турецьке керівництво не мало принципових заперечень щодо енергетичних угод із центральним іракським урядом, суперечка Багдада з РК, яка швидко опинилася у глухому куті, не давала змоги сподіватися на скільки-небудь швидку домовленість між сторонами, а це не влаштовувало Анкару. Тому Туреччина обрала шлях нафтогазових домовленостей напряму з Ербілем, у чому, зі свого боку, були надзвичайно зацікавлені і самі курди. Анкара при цьому проігнорувала заперечення Багдада, а турецькі посадовці заявляли, що іракська конституція не містить правових перешкод для угод безпосередньо із курдською автономією, без участі іракської столиці. Як зауважив щодо цього Д. Романо, «такий рівень вуглеводневих ресурсів (маючи на увазі Іракський Курдистан. – К. А. А.), розташованих поруч зі спраглою енергією країною, так чи інакше подолає будь-які політичні бар'єри» [22, с. 3].

Одним з проявів переорієнтації турецької політики щодо Іракського Курдистану від стратегії протидії до стратегії союзу можна вважати доповідь Турецької асоціації промисловців та підприємців (квітень 2009 р.), яка містила, разом зі звичною тезою про необхідність забезпечення особливого статусу Кіркука та недопущення його приєднання до курдської автономії, рекомендацію

розвивати взаємини з РК, зокрема, відкрити в Ербілі турецьке консульство [12, с. 221].

Відображенням змін став восени 2009 р. візит в Ербиль, під час поїздки в Ірак, турецького міністра закордонних справ А. Давутоглу. За підсумками переговорів, Анкара і Регіон Курдистан заявили про намір розробити спільну стратегію у сфері енергетики, транспорту та торгівлі [15, с. 43]. Вже після 2003 р. турецький експорт в Ірак почав постійно зростати, водночас до 2012 р. імпорт звідти залишався незначним. У 2012 р. Туреччина експортувала в Ірак товарів на 10,8 млрд дол., натомість імпортувала лише на 149 млн дол. США. При цьому близько 70 % турецького експорту в Ірак йшло фактично саме в Іракський Курдистан. У регіон почав приходити турецький бізнес. Уже 2013 р. турецькі компанії склали близько половини усіх іноземних компаній, що вели діяльність в Іракському Курдистані. Десятки тисяч громадян Туреччини працювали на будовах в РК, а турецькі інвестиції становили близько 700 млн дол. США [15, с. 47].

Після угоди між Ербілем та Анкарою, укладеної у травні 2012 р., почався експорт нафти з РК до Туреччини (з використанням автоцистерн). За допомогою Туреччини впродовж 2012–2013 рр. збудували гілку нафтопроводу з РК на територію Туреччини, що радикально збільшило можливості експорту нафти з курдського регіону без контролю з боку федеральної влади Іраку. Ці можливості слугували для Іракського Курдистану одним з головних аргументів у суперечках із Багдадом.

Проявом нової якості взаємин РК з Туреччиною стало відкриття 2010 р. в Ербілі турецького консульства – крок, який ще за кілька років до того вважали б у Туреччині чи не зрадою національних інтересів [20, с. 7]. На тлі зростаючої комунікації з Іракським Курдистаном, з турецького офіційного лексикону поступово зникли різноманітні «червоні лінії»; водночас Анкара послабила свою риторику щодо прав іракських туркоманів, реальне чи уявне порушення яких у попередні роки було однією з головних претензій Туреччини до Іракського Курдистану, зокрема, слугувало аргументом проти приєднання до її складу Кіркука. Вплинула на це і та обставина, що принаймні половина останніх є шиїтами (на відміну від сунітів – турків), що є помітним чинником солідарності із єдиновірцями в Іраку. Зрештою, попри колишні погрози, в Анкарі не могли не брати до уваги, що Кіркук, де мешкає велика частина туркоманської меншини, знаходиться на чималій відстані від турецького кордону [20, с. 6].

Для Туреччини взаємини з курдською автономією стали важливим інструментом впливу на Багдад. Після краху режиму С. Хусейна неучасть Туреччини в інтервенції давала Анкарі чималу свободу у розвитку стосунків практично з усіма етноконфесійними спільнотами та політичними угрупованнями в Іраку. Уже 2008 р. Р. Ердоган відвідав Багдад, а 2009 р. уперше за 33 роки в іракській столиці побував президент Туреччини А. Гюль. Тоді ж Анкару відвідали вищі посадовці Іраку – прем'єр-міністр Нурі аль-Малікі та президент Джалал Талабані (один з лідерів курдів). Створена у цей час двома країнами Рада стратегічної співпраці високого рівня передбачала, зокрема,

проведення спільних засідань глав низки міністерств Туреччини та Іраку [14, с. 1]. Прагнучи посилити вплив на іракські справи, Анкара заявляла про «стратегічне партнерство» з Іраком.

Проте незабаром у турецько-іракських взаєминах виникли серйозні розбіжності. Після початку громадянської війни у Сирії Анкара зробила ставку на усунення Б. Асада, натомість Багдад передусім прагнув перешкодити приходу до влади у Дамаску сунітської більшості. Конфлікт між аль-Малікі та сунітами в Іраку обернувся гострими суперечками Багдада з Анкарою, взаємними звинуваченнями і погрозами. Зокрема, іракський прем'єр у липні 2012 р. погрожував збивати турецькі літаки, що атакували бази РПК у Північному Іраку [15, с. 41]. У такій ситуації Анкара тим більше ставала зацікавленою у міцних контактах з Іракським Курдистаном. Значення регіону для турецьких інтересів збільшував і його потенціал як чинника стримування зростаючого впливу Ірану, який підтримував шіїтські угруповання в Іраку.

Отже, загалом можна говорити про формування, у роки правління в Туреччині ПСР, стратегічного партнерства між Ербілем та Анкарою, в якому сторони пов'язували комплекс економічних інтересів та взаємна політична зацікавленість. Одним з його «парадних» проявів став у листопаді 2013 р. візит М. Барзані та Р. Ердогана у Діярбакир – найбільше місто турецького Курдистану, де їх вітав величезний натовп курдів [22, с. 2].

Проте це партнерство жодним чином не було рівним та позбавленим протиріч. Усі зміни у політиці Туреччини щодо курдів в Іраку не скасували головного «табу» Анкари у курдському питанні – можливості створення у будь-якій частині етнічного Курдистану незалежної держави. Сама стратегія зближення, «обіймання» (за влучним визначенням Г. Баркі) Іракського Курдистану одним зі своїх основних завдань мала недопущення руху цього регіону до незалежності. Водночас невирішеність багатьох питань взаємин курдської автономії з центральною владою Іраку кілька разів спонукала Ербиль заявляти про проведення в регіоні референдуму про незалежність, потенційні підсумки якого практично ніколи не викликали сумніву. Зокрема, М. Барзані озвучував ідею проведення плебісциту 2014 р. – в момент, коли Ірак переживав гостру кризу, викликану просуванням ІДІЛ, а «пешмерга» зайняли Кіркук. Боротьба з «халіфатом», у якій іракські курди виступали союзниками турків, змусила їх відкласти його проведення, проте у червні 2017 р. лідери основних курдських партій заявили про призначення голосування на 25 вересня цього ж року.

Реакція Туреччини на це рішення виявилася категорично негативною. Турецькі посадовці заявляли про його незаконність і неприпустимість, намагаючись змусити курдів відмовитися від голосування. Частиною заходів із впливу на Ербиль стала, зокрема, у серпні 2017 р. вимога турецьких властей до представника Патріотичного союзу Курдистану (одна з основних партій Іракського Курдистану) в Анкарі Бахруза Галалі закрити офіс партії та залишити територію Туреччини [23]. Під час проведення референдуму президент Туреччини заявляв, що незалежність Іракського Курдистану є неприйнятною

для його країни, і для неї це «питання виживання». Вдаючись до неприхованих брутальних погроз, Р. Ердоган звернув увагу на турецькі військові навчання на північному кордоні Іраку, зазначаючи, що «ми (турецька армія. – К. А. А.) можемо раптово прийти уночі». Лідер Туреччини згадав також про стратегічно важливий для курдів нафтопровід з Іракського Курдистану на турецьку територію, який Анкара легко може перекрити [5]. Після референдуму президент Туреччини вкотре заявив про його незаконність, і стверджував, що Іракському Курдистану загрожуватиме голод, якщо Туреччина зупинить експорт курдської нафти. Він наголошував на багатоетнічному характері населення Північного Іраку, через що, односторонні, мовляв, дії курдів лише спричинять проблеми [4]. Турецький лідер також називав рішення про референдум «зрадою» (маючи на увазі М. Барзані), оскільки воно ухвалене без жодних консультацій із турецькою стороною, і заявляв, що дії курдів загрожуватимуть «етнічною війною» [21]. Крім цього, Р. Ердоган звинувачував в організації референдуму Ізраїль [11]. Зауважимо, що за правління ПСР раніше партнерські стосунки єврейської держави і Туреччини дуже погіршилися, а під час пов'язаної з референдумом кризи інвективи на адресу Ізраїлю референдом повторювалися у виступах турецьких посадовців.

Незаконним і таким, що не має сили, називав референдум і глава турецького уряду Біналі Йилдирим [2]. Категорично негативно про референдум висловлювалися також деякі інші турецькі політики. Наприклад, Девлет Банчелі, представник союзної Р. Ердогану Партії націоналістичного руху, заявляв, що референдум може спровокувати війну, і що Туреччина може навіть розглядати його проведення як «казус беллі» [23]. Ця партія, раніше опозиційна до ПСР, відома своїм шовіністичним ставленням до курдів у Туреччині, зокрема, вимогами закрити державний курдський телеканал TRT Kurdi, відділення курдської мови у вузах тощо [16].

Водночас за умови, що Іракський Курдистан не намагатиметься перейти «червону лінію» незалежності, Анкара демонструє готовність до продовження широкомасштабної співпраці, пропонує себе у посередники у врегулюванні розбіжностей Ербіля з Багдадом. Про цей йшлося, зокрема, на початку січня 2018 р. на зустрічі прем'єр-міністра РК Нечірвана Барзані із новим генеральним консулом Турецької Республіки в Ербілі Хаканом Каракаєм [17].

Підсумовуючи сказане, підкреслимо наступне. Тривалий час негативне ставлення Анкари до національних прагнень курдів в Іраку визначалося насамперед побоюванням, щоб їхні політичні успіхи не стали стимулом для курдського руху у самій Туреччині. З іншого боку, лідери іракських курдів зосередилися на власних стосунках із Багдадом, отож не чинили істотного впливу на ситуацію у Турецькому Курдистані.

Після 2003 р. Туреччина намагалася протидіяти федералізації Іраку та частковій суверенізації курдської автономії, проте не могла відвернути небажані для неї трансформації державно-політичної «архітектури» цієї країни. У ситуації, що змінилася, турецьке керівництво обрало нову стратегію щодо Іракського Курдистану та зробило ставку на всебічний розвиток власних

взаємин із курдською автономією, прагнучи зробити її радше контрольованим елементом своєї політики у регіоні, ніж потенційною загрозою для турецьких інтересів. Їхнім стрижнем стало економічне просування Туреччини в Регіоні Курдистан, передусім співпраця у вельми важливій для країни енергетичній сфері.

Зближенню Туреччини та Регіону Курдистан сприяли і певні позитивні зміни у турецькій політиці щодо курдського населення у власній країні. У контексті нової амбітної стратегії Анкари на Близькому Сході, декларованого нею прагнення бути ефективним посередником у конфліктах та привабливим економічним партнером, дружній до Анкари Іракський Курдистан мав стати вагомим чинником впливу Туреччини на ситуацію в Іраку загалом, зокрема, стримування надмірного поширення впливу Ірану. Натомість для Ербіля Туреччина стала головним транзитером вуглеводнів, а партнерство із нею – сильним аргументом у численних суперечках із Багдадом.

Проте на тлі чималих економічних бонусів Іракський Курдистан, позбавлений виходу до моря, у взаєминах із Туреччиною виявився надто залежною стороною, а контроль Анкари над основним маршрутом експорту курдської нафти набув критично важливого для економіки автономії характеру. Як і раніше, можлива незалежність Іракського Курдистану сприймається в Анкарі як категорично неприйнятний сценарій розвитку подій. У цьому Туреччина виявляє солідарність з майже усіма іншими країнами регіону, демонструючи готовність вжити проти курдів широкий діапазон заходів брутального тиску, включно із військовою силою. Сьогодні зберігають актуальність як ті чинники, що зумовили зближення Анкари та Ербіля, так і протиріччя між ними, а «червоною лінією» взаємин, головним викликом подальшому розвитку співпраці є прагнення курдів до створення власної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Алієв М.* Зовнішня політика Туреччини наприкінці 1990-х років ХХ ст. – на початку ХХІ ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kyumu.edu.ua/vmv/v/09/06.htm>.
2. В Турції назвали референдум о незалежності Іракського Курдистана незаконним [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.interfax.ru/world/580330>.
3. *Вертяєв К.* Политическое значение курдского вопроса в Турции / К. Вертяев // Курдский фактор в региональной геополитике (Материалы круглого стола в ИМЭМО РАН, 11. 03. 2015 г.). – Москва : ИМЭМО РАН, 2015. – С. 55–61.
4. Ердоган назвал референдум про незалежність Курдистану незаконним і пригрозив санкціями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gordonua.com/ukr/news/worldnews/-erdogan-nazvav...-209119.html>.
5. Эрдоган пригрозил иракским курдам: Мы можем внезапно прийти однажды ночью [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <https://www.segodnia.ua/world/wnews/erdogan-prigrozil...1058645.html>.
6. *Егоров В. К.* Курдский фактор во внешней политике Турции / В. К. Егоров // Курдский вопрос в Западной Азии в начале ХХІ века. Сборник статей. – Москва : Институт востоковедения РАН, Институт Ближнего Востока, 2006. – С. 206–215.
7. *Мосаки Н. З.* Курдистан и курдский вопрос в политике Запада и России (90-е гг. ХХ века – начало ХХІ века) / Н. З. Мосаки. – Москва : ИВ РАН, 2011. – 346 с.

8. *Мощенко О. М.* Близькосхідний вектор зовнішньої політики Турецької Республіки у постбіполярний період : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. Спеціальність 23. 00. 04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку / О. М. Мощенко. – Київ, 2017. – 225 с.
9. *Мощенко О. М.* Пріоритетні напрямки зовнішньої політики Туреччини у близькосхідному регіоні / О. М. Мощенко // Стратегічні пріоритети. – № 4(29). – 2013. – С. 183–191.
10. *Мхитарян Н. І.* Особливості формування сучасної зовнішньої політики Туреччини / Н. І. Мхитарян // Стратегічні пріоритети. – № 1(22). – 2012. – С. 177–182.
11. Президент Турції обвинил Израиль в организации референдума в Ираке [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://podrobnosti.ua/2202561-prezident-turtsii-obvinil-izrail...html>.
12. *Ратніков М. І.* Проблеми американо-турецьких відносин за минуле десятиліття / М. І. Ратніков // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип. 103. (Частина 1). – Київ, 2011. – С. 221–223.
13. *Свистунова И. А.* Ближний Восток во внешней политике Турции в XXI в.: региональная стратегия / И. Свистунова // Проблемы национальной стратегии. – № 4(13). – 2012. – С. 39–56.
14. *Свистунова И. А.* Визит в Ирак министра иностранных дел Турции А. Давутоглу [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.iimes.ru/?=9295>.
15. *Свистунова И. А.* Турецко-иракские отношения в условиях региональной нестабильности / И. Свистунова // Проблемы национальной стратегии. – № 6 (21). – 2013. – С. 38–54.
16. Союз ПНД и ПСР представляет угрозу для курдов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://riataza.com/news/politica>.
17. Турция и Курдистан будут развивать двусторонние отношения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://riataza.com/news/politica/turtsia-i-kurdistan-budut...>
18. *Худолій А.* Зовнішня політика Туреччини на Близькому Сході / А. Худолій // Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія Політичні науки, 2017. – С. 34–42.
19. *Шлыков П.* Курдский вопрос в Турции: на пути к разрешению конфликта? / Павел Шлыков // Перспективы. Фонд исторической перспективы. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.perspectivy.info/print.php?ID=204299/>.
20. *Barkey Henry J.* Turkey's New Engagement in Iraq. Embracing Iraqi Kurdistan / Henry J. Barkey // United States Institute of Peace. Special Report # 237, May, 2010.
21. Kurdistan referendum: Erdogan says Iraqi Kurds risk «ethnic war» and threatens military response to vote [Internet source]. – Access mode: <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/kurdistan-referendum...>
22. *Romano D.* Iraqi Kurdistan and Turkey: temporary Marriage? / D. Romano // Middle East Policy Council. – Vol. XXII., Spring, # 1. [Internet source]. – Access mode: <http://www.mepc.org/iraqi-kurdistan-and-turkey-temporary-marriage>.
23. Turkey Shuts Down Office of Talabani's Kurdish Party, Expels Representative [Internet source]. – Access mode : <https://stokholmcf.org>.
24. *Yavuz M. Hakan, Ozcan Nihat Ali.* Turkish Democracy and the Kurdish Question / M. Hakan Yavuz, Nihat Ali Ozcan. // Middle East Policy Council. – vol. XXII. – 2015. – Winter, # 4. [Internet source]. – Access mode : <http://www.mepc.org/journal/Turkish-democracy-and-kurdish-question>.
25. *Yildiz Kerim.* The European Union and the Turkish Accession. Human Rights and the Kurds / Kerim Yildiz, Mark Muller. – London, Ann Arbor, Mi. : Pluto Press, 2008. – 239 p.

Стаття надійшла до редколегії 10.06.2018

Прийнята до друку 01.09.2018

**THE RELATIONS OF IRAQI KURDISTAN WITH REPUBLIC OF TURKEY AFTER 2003:
FACTORS OF STRATEGIC RAPPROCHEMENT AND MAIN CONTRADICTIONS****Kadir Aso Araz**

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000, tel. 032-239-40-62,
email: asoaraz96@gmail.com*

The paper highlights the development of Iraqi Kurdistan relations with Republic of Turkey after 2003. The author demonstrates, that reorganization of Iraq in federal state gave Kurdistan Region new opportunities for social, economic and political development, among those, the opportunity to build own relationships with neighbor countries. Relations with Republic of Turkey become one of the most important directions of foreign relations of Kurdistan Region.

It is emphasized that initially negative attitude of Ankara towards the changes in political status of Iraqi Kurdistan was determined first of all by the anxiety that political achievements of Kurds in Iraq could stimulate Kurdish movement in Turkey itself. But in the new situation Turkey leadership had made stake on full-scale development of the relation with Kurdish autonomy, aiming to make it rather tool of its policy in the region then potential threat for Turkey's interests. Its pivot was created by Turkey economic advance in Kurdistan Region, first of all cooperation in the field of energetic projects.

In the context of Turkey new ambitious strategy at the Middle East, its aspiration to become effective go-between and attractive economic partner, Iraqi Kurdistan, friendly disposed to Ankara, had to be an important factor of Turkey influence on the whole Iraq. As for Erbil, partnerships with Turkey gave the possibility to secure its own centre-independent revenue source and become strong argument in many discussions with Baghdad.

The author concludes that despite of getting important bonuses landlocked Iraqi Kurdistan in relation with Turkey appeared to be much weaker and dependent partner. Ankara control over pipelines is crucially important for the economy of Kurdish autonomy. Possibility of independence of Iraqi Kurdistan is perceived in Ankara as an unacceptable scenario, threatening to shatter dangerously the situation in Turkey and the whole Middle East. Despite this, now all the factors which lead to previous rapprochement of Iraqi Kurdistan and Turkey, still to be actual. Both sides have their own set of important reasons for farther cooperation. The «red line» and main challenge for it is Kurds aspiration to create an independent state.

Key words: Iraqi Kurdistan; Turkey; Turkey foreign policy; Region Kurdistan foreign relations; energy industry; referendum on independence of Iraqi Kurdistan.